

ZE ZJAWISK WSPÓŁCZESNEGO JĘZYKA CZESKIEGO

Milan Hrdlička

Praha

Šedesát dva studentek

Jistě není třeba zdůrazňovat obecně známou skutečnost, že pokud jde o formální stránku, patří číslovky ke slovním druhům velmi obtížným, a to nejenom pro zahraniční bohemisty. V nejednom případě totiž nebývá snadné náležitě se orientovat v jednotlivých deklinačních paradigmatech, nebývá vzácností, že i rodilý mluvčí může zůstat na pochybách, která forma, resp. která z variant přicházejících v úvahu, je spisovná (máme na mysli např. dublety či tripletu typu *ke sto lidem, ke stu lidí, ke stu lidem* apod.) a která už (ještě) do spisovného jazyka nepatří.

Z celé plejády pasází, jež mohou po formální stránce činit potíže, vybíráme tu, která figuruje v názvu příspěvku. Jde o situaci, v níž se může, ale také nemusí, formálně projevit shoda číslovky s gramatickým rodem počítaného předmětu/počítané osoby. Jedná se tedy o spojení, kdy se na posledním místě složeného numerického výrazu objeví číslo, které výše zmíněnou shodu po formální stránce umožňuje. Konkrétně se to týká rodových číslovek *jeden, jedna, jedno; dva a dvě*. V tomto smyslu může dojít ke třem následujícím variantám:

1. Mluvnický rod se v takovém případě uplatňuje – jde o výrazy typu *šedesát dva studenti, šedesát dvě studentky, šedesát dvě auta*. Lze konstatovat, že podobná vyjádření jsou již delší dobu na ústupu, četnost jejich výskytu má klesající tendenci.

Z hlediska formálního tvarosloví má v případě takových spojení mluvčí na zřeteli v podstatě především finální číslici kvantifikátoru – pro výslednou jazykovou realizaci je tedy v jistém smyslu lhostejné, zda jde výlučně o číslovku 2 (*dva studenti* apod.), či zda se jedná o číselný výraz vyšší, např. 1862 (*tisíc osm set šedesát dva studenti*). Pojetí numerického vyjádření má pak následně vliv i na formální podobu predikátu – s ohledem na situaci je v čísle jednotném nebo množném, z hlediska pravopisné

ho se projevuje kongruence v rodě a čísle, viz výpovědi typu *Přišel šedesát jeden student. Přišla šedesát jedna studentka. Přišlo šedesát jedno dítě. Přišli šedesát dva studenti.* atd.

2. Shoda v mluvnickém rodě mezi číslovkou a počítaným předmětem se neuplatňuje – jde o výrazy jako *šedesát dva studentů/studentek/aut.* Zde dochází ke ztrátě formálního odlišení gramatického rodu posledního čísla složené číslovky, pro všechny rody se tedy užívá „univerzálního“ tvaru rodu mužského.

Příčina podle našeho soudu spočívá v tom, že se na dané číslo (na daný počet) pohlíží jako na číslo větší než ona zlomová kvantita pět (viz blíže náš příspěvek *O číslovce pět* v „Naší řeči“ 2002), chápe se tedy nikoliv už ve smyslu nespojitém, složeném, tedy jako „60+2“, nýbrž komplexně, čili jako „62“, což s sebou přináší známé důsledky: počítaný předmět je v genitivu, eventuální predikát by měl neosobní tvar jednotného čísla, tedy kupř. *Přijelo šedesát dva studentů/studentek/aut.*

Komplikaci navíc ovšem představuje výraz typu *šedesát jedna studentů.* Zde totiž ve funkci onoho univerzálního výrazu nestojí číslovka ve tvaru rodu mužského (*jeden*), nýbrž ženského (*jedna*). Vysvětlení je podle našeho názoru snad možné hledat ve spojitosti těchto výrazů s počítáním (od jedné výše). Vedle méně frekventovaného vyjádření *jeden – dva – tři...* (mluvčí má na mysli „celky“, odtud tvar rodu mužského) v úzu převažují formy *jedna – dvě – tři...* (mluvčí má na mysli „celé jednotky“; srov. také spojení typu 1,05: *jedna celá nula pět* – proto tvar rodu ženského).

3. Shoda v rodě mezi číslovkou a počítaným předmětem se neuplatňuje – máme na mysli číslovky základní typu *dvašedesát studentů/studentek/aut* (tvar *dvěšedesát* neexistuje), kdy mužský tvar číslovky 2 (*dva*) opět zastupuje všechny tři rody.

Podobně je tomu v případě odpovídající číslovky řadové, v níž první komponent složeného číselného výrazu rodově odlišení neodráží: *dvašedesátý student, dvašedesátá studentka, dvašedesáté auto* (ani zde se nesetkáme s výrazem typu „dvěšedesátá“ *studentka* apod.). Pro úplnost ještě připomínáme existenci spojení jako *šedesátý druhý student* atd.

Co říci závěrem? Pro náležitou prezentaci mluvnické češtiny pro cizince je nezbytné, aby byl zpracován její optimální popis, jenž by explicitně formuloval všechny relevantní skutečnosti. U jinojazyčného mluvčího totiž v případě naší mateřštiny nelze spoléhat na jeho jazykové povědomí, jazykový cit ani na dokonalou znalost domácího úzu.